NOTE LINGVISTICE DE LA ROMÂNII DIN UNGARIA

IULIA MĂRGĂRIT

Notele de mai jos au fost elaborate, majoritar, pe baza unor culegeri de basme înregistrate de la povestitori români din Ungaria: ***Dacă n-ar vu fi, nu s-ar povesti***. *Antologie a povestitorilor români din Ungaria*. Coordonator: Otilia Hedeşan. Bucureşti, [Editura] „Paideia", 2007 şi Alexandru Hoţopan, ***Florian***. *Poveştile lui Teodor Şimonca*. Békéscsaba, 1981. Materialul din TD – Ung. a fost valorificat în mai mică măsură.

CIUTÚGĂ

Pentru a explica originea cuvântului-titlu, *ciutugă* „buturugă, butuc", atestat, în exclusivitate, la plural, absent din literatura lexicografică („— *Pădurile ăstea, aici? Ăste" – zâce – „pă dimineaţă" – zâce – „tăte şi fie şinc* [= grămadă], *aşa cum trabă-n pădure, crănjile la o parte, lemnele crăpate, care-s rupte, la o parte… apu aici* ***ciutujile***!" — *Antologie Ung.*: 86), am recurs la posibilitatrea corelării cu *ciuturugă*, confirmat în DA, pentru Transilvania (Dinu, ŢO: 136), şi cu var. *ciuturigă* (Viciu, *Supl. Gl.*). Rezultat al contaminaţiei *ciot* + *buturugă*, şi cum, de altfel, indică şi DA, *ciuturugă* a reuşit să se impună, substituind lexemul titular, într-o zicală consacrată: ***Ciuturuga*** *mică răstoarnă carul mare* (Gorovei, C.: 167). Preluat în uzul curent, prin haplologie, dezvoltă var. *ciutugă*, pl. *ciutugi*, în rostire dialectală *ciutuji*: *Spune cătă mărjaua că lemnele aste şi să crămpătească* [= să se taie bucăţi], *cile la o parte, crănjile, apu crepăturile, apu* ***ciutujile****… şi vie vinţelerii, vie şi puie pomii* (*Antologie Ung.*: 87). Dacă partea incipientă, de forjare a noii unităţi lexicale, prin contaminaţie, s-a desfăşurat, deopotrivă, în graiurile interne şi în cele externe, inovaţia *ciutugi* > *ciuturugi*, aparţine, în totalitate, comunităţilor româneşti din sud-estul Ungariei.

CUMINECÁ, COMĂNĂCÍ

Ca verb reflexiv, *cumineca* este atestat cu un sens neinventariat în dicţionare, „a se pleca în faţa cuiva, în semn de salut ceremonios, de omagiu". Moştenit din

FD, XXXV, Bucureşti, 2016, p. 205–215

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

latină (**comminicare* = *communicare*), cuvântul face parte din lexicul religios, fiind unul dintre cele mai frecvente, datorită semantismului cu care s-a impus: „a (se) împărtăşi cu sfintele taine, a primi, după spovedanie, din partea preotului, împărtăşania, constând din vin şi pâine sfinţită" (cf. DA s.v.). Prin practicarea exerciţiului ritualic, s-a ajuns la conturarea unui semantism suplimentar. Practic, faptul a fost posibil, întrucât, atunci când se oficia *cuminecarea*, beneficiarul se înclina, în semn de pietate, în faţa preotului. De aceea, cu timpul, din câmpul semantic al verbului moştenit, s-a desprins un nou înţeles. Textul unui basm confirmă separarea semantismului: *Fata împăratului o ştiut că cine-i, o ştiut că-i Bercăciulă. E numa o mărs la el şi* ***s-o cuminecat*** *şi iară s-o-ntors napoi… No, d-apu când s-o-ntors napoi… şi el* ***s-o-nchinat*** [= înclinat] *cătă e…*

Împăratu tare s-o-nvoit la ceie cum că amu fata lui ***s-o cuminecat*** *nainte… s-o aplecat nainte… lu ficioru acela şi amu… s-a despărţi… de Bercăciulă* (Şimonca, *Fl.*: 26). Sinonimele evidente din text *s-o cuminecat = s-o închinat*; *s-o cuminecat = s-o aplecat* relevă înţelesul dezvoltat în subsidiar de *cumineca*. Conturarea unui (sub)sens nou, laicizat „a se pleca în chip de salut, în faţa cuiva" (în afara serviciului religios), se explică, după cum am observat mai sus, prin practicarea susţinută a gestului ritualic, altfel spus, prin frecventarea bisericii: *Mere portaşu, spune la împărătească*:

„*– O vinit on voinic c-o scrisoare… Că ce-i scris nu m-o dat scrisoarea în brânci…*"

„*– Du-te şi-l teamă* [= cheamă]!"

Şi când îl vede împărăteasa, să uită la ficior: „A-a-ha! Uiti-te! Uiti-te!" El ***să cuminecă-*** *nainte lu-mpărătească şi sărută mâna şi-i dă scrisoarea-n mână* (*Antologie Ung.*: 201).

Cu noul înţeles conturat, *cumineca* intră în relaţie sinonimică cu un alt verb, care îl precedă, în timp, atestat pentru Transilv. (LB), *comănăci* (< *comănac* [în portul ţărănesc] „acoperământ pentru cap, la bărbaţi, cunoscut mai ales în aria nordică"), confirmat pentru Ban., de Costin, Gr. Ban. „a-şi scoate pălăria [comănacul], în semn de salut în faţa cuiva; a saluta cu umilinţă" (LB), dar şi pentru Crişana „a se căciuli" (FCM: 99). Nuanţarea semantică consemnată de FCM se explică, fără îndoială, prin condiţia socială a purtătorilor de *comănac*. Schimbându-şi, momentan, statutul, unul dintre aceştia şi-a recăpătat demnitatea : *„– Ia să mi te dai legat / Să te ducem nestricat!" „– Cum o să mă dau legat / Când eu nu sunt vinovat / Nu sunt femeie cu conci / Să zic că-n luptă nu poci! / Ci-s voinic cu* ***comănac*** */ Cu nouă zapcii mă bat!"* (*Balade populare româneşti*, II. *Anthologie* de Al. I. Amzulescu. [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1966: 346). *Comănăci* este încă în uz la minoritarii români din Ungaria: *No, vine poştaşu, cum zâcem noi, vine-nlontru,* ***să comănăceşte*** *nainte-mpăratului şi gratulează, cum îi data:*

„*– Să trăiască nălţatu-mpărat, mulţi ani cu pace şi cu sănătate!"* (*op. cit.*: 195).

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

DIDIGOÁNĂ

Ca element inedit, lexemul-titlu *didigoană* „dihanie, lighioană”, cu var. *didicoană*, a fost reținut în glosarul volumului *Antologie Ung.*: *No, apu, când îi odată, iaca că vede on pui dă urs* […]. *O scos pita din jeb şi i-o dat… I-o dat astăzi atâta, mâne iar atâta, poimâne iară… Amu tată-so:*

„– Mă” – zâce – „ce vrei tu cu ***didigoana*** *asta? Că aiesta-i” – zâce – „pui de urs, aiesta-i blăstămat!”* (*op. cit.*: 269). Sensul deductibil este confirmat şi în alte contexte: *„– Domnu Crăişorule, mă rog a binevoi, dă dumneatale, că şi-mi dai ceva de mâncare… Şi după mâncare aice şi mă culc cu dumneavoastră” – zâce – „că io-s fără arme şi mă tem de* ***didicoane****”* (*ib.*: 40). Pe lângă semnificația menționată, lexemul, cu determinant sau simplu, constituie o nouă denumire pentru cunoscutul personaj fantastic, *dracul*, cu una dintre „reşedințele” posibile în bălți: *Când am trimăs uomu… cu coşara ce dă aur, i-am dat în poruncă să-l puie în balta ce cu* ***didigoane spurcate*** (*ib.*: 203). *În balta asta… ieste* ***didigoane*** *multe şi cine şti, ce-or face cu pruncu* (*ib.*: 197). Totodată, în afara accepției citate, pe scara animală, în opoziție cu omul, *didigoană* desemnează şi animalele care compun vânatul unei păduri: *Apoi umblam pă la vânat, pân pădure. Da nu aveam* ***didicoane*** *ş-am mers pă graniță, la Mama Ciumii. Că Mama Ciumii ave d-atâtea* ***didicoane****, dă să love una de alta* (*ib.*: 66). *Când or ajuns la pădure zâce: „– Amu ne scoborâm jos că aici este multe feluri dă* ***didigoane****”* (Şimonca, *Fl.*: 63).

Pentru originea cuvântului, avem în vedere posibilitatea contaminației sinonimice: *dihanie* + *lighioană*, cu un posibil rezultat *dihighioană (dilighioană)*, perfectat în urma unor modificări fonetice de felul asimilării: [d] – [h] > [d] – [d] sau [d] – [l] > [d] – [d]: *didighioană*, apoi, prin depalatalizare: *didigoană*. Ca modalitate de creare (contaminația) şi material (anumite unități lexicale, din acelaşi câmp semantic), *didigoană* poate fi comparat cu *bălăoană* „monstru, balaur”, rezultat din intersectarea *bală* „id.” + *lighioană* sau cu *scorpioană* < *scorpie* „animal fantastic, monstru” + *lighioană* din graiurile munteneşti” *v. supra*. Din punctul de vedere al inovației, sub acest aspect, graiurile românești din Ungaria au evoluat similar cu unele ramificații teritoriale, din țară.

FOMÍ

Verbul denominativ *fomi*, cu înțelesul „a răbda de foame, a flămânzi”, întâlnit la românii din sud-estul Ungariei, se dovedeşte un cuvânt propriu acestora: *Ş-apu, aşe săraci cum or fost, or avut o mâțuță, or avut on câne. Şi când mâncau, la câne dădeu doauă-tri dărăbuță dă coji, la mâță, vai şi amar* (!), *îi țâpau un mnezuț dă pită.* ***Fomeu*** *pângă ii şi mâțile, dară nici ii nu să îmbuibau în mâncare* (Şimonca, *Fl.*: 101). Verbul este atestat şi în regim tranzitiv: *„– Ce faci, măi calule aici?… N-ai tu gazdă?”*.

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

*„– Ba am avut on gazdă, tare rău şi sărac. Şi uiti-te" – zice – „să vede pe coastele mele că m-o ţânut rău. M-am gândit că dâcât să şi lucre cu mine… **mă fomeşte**, lucră cu mine, mai bine mă duc în lume, şi, cum oi pute, aşa oi trăi"* (*ib.*: 102).

Cu mult timp înainte, în var. de conjug. I, *foma* a fost atestat, în graiurile interne. Mai întâi în Gorj, la începutul secolului trecut: *Oamenii trăiesc bine când să face bucate bişag* [= din belşug], *cân să face lipsă, mai **fomează*** (GN, I: 20). Ulterior, acelaşi verb a fost înregistrat în Teleorman, în anchetele pentru ALRR – Munt. şi Dobr., fişa a şasea, valorificat în DGS, II, iar recent a fost inclus într-un glosar dialectal, elaborat pe baza graiului din localitatea Giroc, din proximitatea oraşului Timişoara, ca participiu, *fomat*: *O mâncat până n-o mai putut, c-o fost tare **fomat*** (Murariu, *Gl. girocean*). Probabil, în cazurile semnalate, ca şi în cazul minoritarilor români din Ungaria, este vorba de creaţii independente. La nivelul graiurilor interne, verbul simplu este dublat de formaţia prefixată *înfoma*, modelată, probabil, analogic, după *înfometa*. Înregistrat în Muntenia, ca part. (*obosit, **înfomat**, tremurând, fără bani* – Delavrancea ap. TDRG) şi confirmat ca verb în DRB s.v. *înfomez*, derivatul probează caracterul creator al graiurilor munteneşti şi, în general, al graiurilor dacoromâne. În acest punct, ne disociem de DA care interpretează *înfoma* drept creaţie cultă, după fr. *affamé*. Prezenţa verbului în variante de conjugări diferite ori cu structuri diferite (simplă, cu prefix), în diverse zone ale dacoromânei, contrazice poziţia dicţionarului-tezaur. Creaţiile reperate în puncte dispersate ale românităţii, susţin originea internă a acestora, la nivel dialectal. După Munt., Olt., Ban., graiurile crişene, din afara ţării, confirmă acest punct de vedere.

GÂRTEÁNUL PĂMÁNTULUI

Prezent în basmele cu circuit în comunităţile româneşti din Ungaria, compusul *gârteanul pământului* desemnează „locul de coborâre de pe pământ pe celălalt tărâm; canalul de legătură dintre cele două lumi": „— [Oi mere] *până la **gârteanu pământului**. Şi-acolo m-oi scoborî jos că io d-acolo sunt vinit. Numai" – zâce – „n-am putut* [trăi acolo] *dă ferile* [= fiarele] *acele multe, rele, care mâncau om, să trăiesc. Şi cu o panjeră* [= pajură] *d-acele mari" – zâce – „m-am andăluit* [= m-am pornit] *şi-am ieşit d-acolo*" (*Antologie Ung.*: 294).

Dintre elementele compusului anunţat, interesează *gârtean*, reţinut în partea de glosar a volumului cu sensul prim „gât" şi cel de al doilea „loc de coborâre…", cum apare în citatul de mai sus. Formaţie inedită, atât prin îmbinare, cât şi prin cel dintâi dintre componente, *gârteanul pământului* ridică probleme din punctul de vedere al originii acestuia. Reprezentantul unui vechi împrumut slav, atestat la Cantemir, *гъртанъ* (v. DA s.v. *gâtlej*), *gârtan* ar fi putut suferi modificări ulterioare, prin intersectarea cu lexemul *grâclean*, existent şi în graiurile din Ban. (v. DA *loc. cit.*) şi din sudul Transilv. (Viciu, *Gl.* s.v. *grâclean*), reflexul românesc al unui

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

împrumut din limba sârbă: *grkljan*. Intersectarea *gârtan / grâclean*, a dus, probabil, la refacerea: *gârtean*. Noul cuvânt, rezultat analogic sau prin contaminare, se explică prin larga răspândire a împrumutului de origine sârbă în graiurile româneşti din Ban., Transilv., Ungaria, iar în partea sud-estică, a celui mediat de bulgară, *grъkl'an* (Nestorescu, RT., *Gl.*: *grâclean*).

ÎNCOTÍTĂ

Ca adjectiv feminin, de origine participială, cuvântul-titlu, *încotită* [despre o persoană] „aşezată, rezemată *pe coate, în coate*", a fost identificat în textul unui basm. Formaţie inedită, acesta prezintă interes, în mod special, prin baza derivativă, la origine o construcţie prepoziţională, *în coate*, mărturie pentru conversiunea prepoziţiei în preverb şi pentru posibilitatea de proliferare a derivatelor cu *în-*: *Când s-o apropiet acolo aproape, o văzut şi fata, că ie era în fereastră, la curte era dăştisă fereasta, şi-**ncotită** pă fereastă, s-aşe hore* [= cânta]. *Aşe hori hore că mai mult plânje!* (*Antologie Ung.*: 253).

LEBENIŢÁRĂŞ

Cu var. *lăbiniţarăş*, cuvântul-titlu, *lebeniţarăş*, semnificând „paznic (proprietar) al unei culturi de pepeni" se poate corela cu baza derivativă *lebeniţă, lăbeniţă* „pepene": ***Lăbiţinarăşu**, om bătrân… dăloc, află cum că ce să facă* [pentru fetele de împărat].

„– No" – zice – „fătu-mneu, la fieştecare v-oi da un pepine!"

La ce mai mare, la ce mai bătrână, i-o dat un pepine tăt crepat. Nu i-o picat bine [fetii], *că ii cel mai crepat i l-o dat. La ceielaltă i-o dat unu copt frumos, la ce mai mică încă unu aşe mai verdiu. No-apu acee mai cuminte* [= cu minte] *o fost ca ce mai mare* [soră], *acee o ştiut că… a ei are vreme să se coacă* (Şimonca, *Fl.*: 19).

Formal, derivatul se analizează prin *lebeniţă*, împrumut din sârbă, *lebenica*, bază derivativă pentru virtualul derivat, *lebeniţar* „paznic la …", specific, prin formant, sistemului derivativ românesc. Acestuia i s-a adăugat un augment, după modelul maghiar, printr-o falsă interpretare, ca în *poticarăş* < *potikarius*. Prin urmare, dubletul *poticar*, deriv. rom. – *poticarăş*, împrumut maghiar, ar explica, prin analogie, ca modalitate de creare, *lebeniţar, lebeniţarăş*, absente din dicţionare.

ORTÁC „identic"

Regionalismul *ortac* s.m., s.f., *-~ă* „tovarăş, prieten" (ca sens de bază), cu var. *hortac*, împrumut din sârbă (*ortak*), circulă, mai ales, în Ban. şi Transilv. (v. DLR s.v. 1.). Prezenţa lui în lexicul etnicilor români din Ungaria, de altfel,

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

firească, se mai explică şi prin convieţuirea cu minoritari sârbi şi prin aşezarea comunităţilor româneşti, din sud-estul Ungariei, la frontiera cu Serbia. La fel de firească este şi evoluţia internă a împrumutului, în rezultatul căreia s-a conturat, în plan local, un nou sens:

„– Amu, fiindcă eşti dezbrăcat, mamii, mai nainte ie uiti-te, vezi tu prima asta? Una ***ortacă*** *ca şi asta o mai fost, numa tată-to" – zice – „când i-am legat brâncile la spate cu aşa primă, cum îi asta, u-o rupt! Şi tu pute-ii s-o rupi?"* (Şimonca, *Fl.*: 183). Punctul de pornire al inovaţiei semantice, *ortacă* adj. f. „identică, asemănătoare" l-ar putea constitui loc. adj. *cu ortac* [d. o persoană] „în pereche, cu soţ", care s-a extins de la animate la inanimate, conturând semantismul menţionat „în număr par". Situaţia este confirmată de textele dialectale culese din ţară: *Lumânările sunt, „cinci ori tri, ori că şapte, să nu fie* ***cu ortac****"* (E. Petrovici, *Folklor din valea Almăjului*, în Arh. Folk., 1935, III: 57). Dintr-un astfel de context „saltul" semantic este pe deplin explicabil, deoarece obiectele-pereche, de regulă, sunt identice:

„– Mă, dacă aş afla părete [= păreche] *la inelu* [deja cumpărat]*!" – zâce – „că aş avea şi eu şi mnireasa me* [la fel]*! D-apu aşe nu este nici în lumea asta!"*

Apu mere bătrânu [care vânduse primul inel] *iară cole, cu inelu* [al doilea] *şi iară cela* [cumpărătorul] *mere pă cole – zâce – dară…:*

„– A cui îi inelu?"

„– A mneu!"

„– D-apu dă-mi-l în mână! […]. *D-apu aista ar fi* ***hortacu*** *inelului meu!"* (*Antologie Ung.*: 148).

PINTECÁ

Identificat într-un text din basmele lui Şimonca, *Fl.*: 129, verbul *pinteca* „a da pinteni calului", pune probleme referitoare la etimon,: *Când o fost tri* [securile] ... ***pintecă*** *calu, calu sere (!) una, haida!*

„– Fu-u-u! Uite-te, uiti-te. Vezi cât de proşti sântem? Direpт am avut noi că are minte, nu-i pre ocoş… Ce vre el cu tri săcuri? Barem doauă să ne fi dat înapoi!"

Formaţie verbală neatestată până în prezent, *pinteca* se dovedeşte analizabilă prin baza derivativă *pintec* „pinten", semnalată în DR, V: 303 de Şt. Paşca, în var. *pinteg*. Acesta explică varianta, prin corelare cu *pinten*, sub influenţa srb. *noga* „picior", în graiurile bănăţene. Nu este exclus ca nativii sârbi din Banat să fi produs modificarea *pinten* > *pinteg*, etapa *pintec* fiind o consecinţă firească.

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

POM DE PÉRE, POM DE LEGÚME

Cea dintâi sintagmă anunțată, *pom de pere*, prin excelență, în prezent, specifică graiurilor de dincolo de Prut (v. *pom de mere* – TD – Bas., *Glosar*; *pom de agude, pom de gutâi – Dicț. dialectal*, III), apare într-un basm: *Ce s-o gândit el, o pus on pom la mormântu lu mă-sa, la cap lângă cruce, un* ***pom dă pere****. Aşa pere o făcut pomu care-s minune!* (Şimonca, *Fl.*: 14). Putem presupune că simetria celor două arii extreme demonstrează că în limba veche pomii fructiferi se denumeau prin compuse, de fapt construcții prepoziționale care individualizau pe unii în raport cu ceilalți, după fructe. Abia mai târziu, după cum demonstrează Hristea 1968: 66 ş.u., plecând tocmai de la această bază derivativă, s-a creat numele pomului în concordanță cu cel al fructului: *merar*. Prezența sintagmei *pom de…* în cele două arii arhaice pledează pentru vechimea compusului reperat în lexicul românilor din Ungaria. Atestarea comentată nu este accidentală ori întâmplătoare pentru că se repetă: *Când or ajuns la* ***pomul cel de pere****… zice „– Frate nost ce* ***pom dă pere*** *mândre!”* (Şimonca, *Fl.*: 68); *D-apu nainte pă drum era* ***on pom dă mere****,* ***on pom de pere*** *şi o fântână* (*ib., ib*.: 67).

Mai puțin obişnuit pare cel de al doilea compus, *pom de legume*: *„D-apu îț mânca” – zice – „că* ***pomii de legume*** *care-s puşi lângă drum pentru drumari îs”* (*id., ib.*). Caracterul insolit al acestuia constă în semantismul determinantului „poame, fructe, rod al pomilor”, deja atestat pentru Oaş (v. DA s.v. *legumă* 1.): *Care pom nu ține* ***legumurile****, ce pchică, cân(d) frământă pasca, me(rge) femeia şi-l prinde cu aluatul pe mânuri* (Arh. Folk., I: 224), pentru fosta reg. Iaşi (Lexic regional I: 64), pentru Oltenia, *legumea* s.f. art. „recolta unui pom” (Sorescu, *La Lilieci*, II: 215, *ap*. Gr. Brâncuş, *Expresie populară în ciclul* ***La Lilieci*** *de Marin Sorescu*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2014: 127). Fragmentele citate oferă informații parțiale, pentru *legume*, întrucât numele nu apare asamblat în compoziția *pom de*..., iar aceasta, la rândul ei, să fi fost atestată. Deocamdată, românii din Ungaria rămân creatorii şi posesorii compusului. Datorită condițiilor restrictive, în care-şi vorbesc limba, creativitatea lor sporeşte, soluționând probleme d e s c h i s e la nivel dialectal în țară.

ŞUŞÓRCĂ

Cuvântul *şuşorcă* s.f. „pănuşă”, întâlnit, relativ, recent în comunitățile româneşti din Ungaria (TD – Ung., *Gl.*, Rom. Ung. – *Gl.*) a fost înregistrat de DLR din Transilv. şi de prin nordul Banatului. În această calitate, a fost semnalat şi comentat de Viorel Bidian: *Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea „pănuşă, foaie de ştiulete”* în CL, XXVI, 1981, nr. 2.: 167–171. Preluând indicația etimologică din CADE: magh. *susorka*, autorul a încercat să o identifice în

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

literatura de specialitate (maghiară), dar informația nu a fost confirmată. În unele graiuri maghiare de nord, precum și în pustă, se întâlnește o formă, cel mult, apropiată, *suska*.

Pentru clarificarea etimologică a aceluiași cuvânt, în Mărgărit, CES, nota omonimă, am întrevăzut posibilitatea unei creații interne. În chip firesc, am presupus ca punct de plecare *susoară*, var. pentru *subsuoară* (DLR, II. 1.) „loc unde se împreună o frunză cu lujerul sau o ramură cu axul purtător; axilă: *p. ext.* (regional, în forma *susioară*) lăstar de porumb": *De la nodul cel mai apropiat de pământ, adesea, firul de păpușoiu… dă un fel de ramuri, care, câteodată, fac și păpuși și spice și care se numesc* ***susiori*** (Pamfile, A.R.: 87). Dacă admitem o variantă de plural *suși*, pentru o marcare mai pregnantă a pluralului (Byck, Graur 1933: 14–57), și posibilitatea asimilării [s] – [ș] > [ș] – [ș], atunci lucrurile se simplifică. Din noul plural, *șuși*, s-ar fi putut reface un singular corespunzător, *șușoară*, care ar fi denumit atât „locul de îmbinare a frunzelor cu tulpina", cât și „foaia, foile care îmbracă știuletele". În cazul conviețuirii populațiilor română și maghiară, a bilingvismului, contaminația dintre rom. *șușoară* și magh. *suska*, la nivelul graiurilor românești, ar putea explica satisfăcător rom. *șușorcă*. Este tocmai detaliul care ne-a lipsit în demonstrația anterioară.

USPĂTÓRI

Semnificând „musafir, oaspete", lexemul-titlu, *uspători*, lipsește din dicționare și glosare (*„— Cine face acolo așe larmă dă n-am aice hodină cu* ***uspătorii*** *mnei să-mi petrec?" – Antologie Ung.*: 332). În absența indicațiilor etimologice, ne-am folosit de un indiciu conținut de însăși structura cuvintelor implicate. Corelându-l cu *uspătătoriu, ospătătoriu*, var. înv. s.v. *ospătător, -oare*, cu sensurile „ospitalier; chefliu; hangiu; gazdă; ospătar", derivatele enumerate au calitatea de deverbale. Tot ca o particularitate comună, toate excelează în corpuri fonetice, nu numai greoaie, ci și alcătuite din silabe cvasiidentice. În aceste condiții, iminența haplologiei devine previzibilă. În urma accidentului fonetic amintit, prin redimensionare, *uspătătoriu* ar fi putut deveni *uspător*, perpetuând același înțeles: „musafir". Întrucât varianta abreviată lipsește din DLR, aceasta constituie, deocamdată, o particularitate lexicală a minoritarilor români din Ungaria.

VIGHEZÍ

Tot o formație verbală neatestată, întâlnită în textul unui basm, constituie și *vighezi*: „*– Înălțate împărate! Noi dă douăzeci de ai stăm în sărvici, pă noi și ne leși tătodată și merem cu tăți la beserică. Că avem on așe boitar* [= ciobănaș], *care-i în stare* ***să vighezească*** *dă tăte turmele"* (*Antologie Ung.*: 32). Descinzând

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

din paradigma verbului *veghea*, respectiv, din ind. prez. 3 sg. *veghează*, prin conversiunea acestei forme în bază derivativă, noua formațiune verbală perpetuează semantismul primar *veghează* > *veghezi* > *vighezi*. După modalitatea de formare, acesta se încadrează în seria verbelor semnalate tocmai pentru descendența lor din propria paradigmă, de felul *bureza* < *burează, picureza* < *picurează, ureza* < *urează* ş.a. (Mărgărit 2007: p. 275–285; id., NCES: 318–334), interpretate ca derivate ale unui presupus sufix *-eza, -ezi* (FCLR, III: 46).

VITEŞÁG

În lexicul basmelor româneşti din Ungaria, se întâlnesc multe cuvinte neatestate. Unul dintre acestea este şi numele *viteşag* „vitejie”: *Noa, d-apoi şi bătrânu când se scoală, aşe cam târziu, şi el să uită* [pe fereastră]. *Ah, că n-o ştiut, haba o fost pruncu lui, că ce* ***viteşag*** *are pruncu lui!* (*Antologie Ung.*: 87). Sufixul pe care-l identificăm, *-şag*, a încetat să fie productiv, în limba română, chiar la nivel dialectal (Popescu-Marin 1966: 42). Condițiile de conviețuire a populației româneşti minoritare, cu cea maghiară, majoritară, în sud-estul Ungariei au asigurat vitalitate prelungită formantului, la nivelul local al graiului. În cazul de față, el a substituit sufixul primitiv, *-ie* (*vitejie*), probabil pentru un plus de expresivitate. Se înțelege că *viteşag* rămâne o creație strict locală, elaborată de etnicii români în mediu aloglot.

ABREVIERI

Arh. folk.	„Anuarul Arhivei de folklor”. Publicat de Ion Muşlea. Cluj–Bucureşti. Anul I (1932) ş.u.
Byck, Graur 1933	J. Byck, Al. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL, I, p. 14–57.
CADE	I. - Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I. - Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric şi geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura Cartea Românească, [1926–1931].
Carabulea 1969	Elena Carabulea, *Sufixele* ***-mânt*** şi ***-ment***, în FCLR, vol. al V-lea, p. 47–57.
CL	„Cercetări de lingvistică”, Cluj(-Napoca), 1956–1993.
Costin, *Gr. Băn.*, II	Lucian Costin, *Graiul bănățean*, [vol.] II. Turnu-Severin, 1934.
DA	Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.
Dicț. dialectal	*Dicționar dialectal* (cuvinte, sensuri, forme, vol. I–V, redactor responsabil Rubin Udler, Chişinău 1985.
Dinu, *ȚO*	Titu Dinu, *Graiul din Țara Oltului*, 1923. Extras din revista GrS.
DLR	Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 şi urm.
DR	„Dacoromania”, Cluj-Napoca, 1921–1948.

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

DRB	*Dicţionar român-bulgar*, sub redacţia academicianului Dr. St. Romanski şi a lui St. Ilcev, Sofia, 1962.
FCLR III	*Formarea cuvintelor în limba română. Derivarea verbală* de Laura Vasiliu, Bucureşti, Editura Academiei. 1989.
FCM	Teofil Frâncu şi George Candrea, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Scriere etnografică cu 10 ilustraţiuni în fotografie, Bucureşti, 1888.
GN	*Graiul nostru*, Texte din toate părţile locuite de români, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. Speranţia. [vol.] I, Bucureşti, 1906.
Gorovei, C.	Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor*. Bucureşti. Ediţiunea Academiei Române, 1898.
GrS	„Grai şi suflet". Revista Institutului de Filologie şi Folclor, publicată de Ovid Densusianu. Bucureşti (1924) ş.u.
Hristea 1968	Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*. Studii. Articole. Note. Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Mărgărit, NCES	Iulia Mărgărit, *Noi comentarii etimologice şi semantice*, „Etymologica" 27, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007.
Mărgărit 2007	Iulia Mărgărit, *Identitatea unui formant*: *-eza, -ăza*; *-ezi; -ozi*, în LR, LVI, nr. 5, p. 275–285.
Mărgărit, *Vocab.*	Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor dacoromâne sudice*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2009.
Mărgărit, *Românii*	Iulia Mărgărit, *Românii din afara României*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.
Murariu, *Gl. girocean*	Ion Murariu, *Vorbe d-ale noastre*, Glosar girocean. Ediţia a IV-a, revăzută şi adăugită, Timişoara, Editura Waldpress, 2014.
Nestorescu, *RT, Gl.*	Virgil Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria*, *Glosar dialectal*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.
Pamfile, A.R.	Tudor Pamfile, *Agricultura la români*. Studiu etnografic, cu un adaus despre măsurătoarea pământului şi glosar. Bucureşti, 1913.
Papahagi 1925	Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul maramureşean*, Bucureşti, Editura Cultura Naţională.
Popescu-Marin 1966	Magdalena Popescu-Marin, *Din istoria derivării cu sufixe în limba română*, LR, LV, nr. 1, p. 41–52.
Popovici RD	Iosif Popovici, *Rumaenische Dialekte*. [Band] I: *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, Halle a. D. S. Verlag von Max Niemeyer, 1905.
Rom. Ung.	Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Românii din Ungaria*. Texte. Glosar. Studiu lingvistic. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2013.
TD – Bas., *Glosar*	Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului*. Texte dialectale şi glosar (Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti"), Bucureşti, 2000.
TD – Bulg.	Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006.
TD – Ung.	Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri româneşti din Ungaria*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.
Tohăneanu, Bulza	G. I. Tohăneanu, Th. Bulza, *O seamă de cuvinte româneşti*, Timişoara, Editura Facla, 1976.

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)

Teaha, CN — Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*. Bucureşti, Editura Academiei, 1961.

Viciu, *Gl.* — Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Adunate şi explicate de ..., Bucureşti, Carol Göbl, 1906 (Extras din Analele Academiei Române, seria II, tomul XXIX, Memoriile secţiunii literare).

Viciu, *Supl. Gl.* — Alexiu Viciu, *Suplement la Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Adunate şi explicate de ..., Bucureşti, Editura Cultura Națională, 1925 (Academia Română, Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom III. Mem. II).

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române

BDD-A24901 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:04 UTC)